

316.6/2(082)

Г 87

Громадянське суспільство та проблеми становлення особистості

Збірник
наукових
праць

Випуск 3

Громадянське суспільство і демократія: проблема взаємовідносин

У статті аналізуються погляди вітчизняної і зарубіжних вчених на проблему взаємовідносин інститутів громадянського суспільства та органів державної влади. Демократія потребує запровадження ефективного механізму взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства, досягнення консенсусу на рівні «держава – громадянське суспільство».

Opinions of Ukrainian and foreign scientists on the problem of interrelations of institutes of public society and organs of state authority are being analyzed. Democracy has need of starting an effective mechanism of interaction of state and the institutes of public society, of achieving of consent on the level of «state – public society».

Актуальність і необхідність аналізу взаємозалежності, взаємовпливу і взаємовідносин таких процесів як демократичний розвиток і побудова в нашій країні громадянського суспільства не викликає сумніву. В умовах дефіциту розвитку демократії цей процес розгортається суперечливо, несе загрозу перетворенню демократичної влади на заручницю бізнесових і корпоративних інтересів.

Нові політичні реалії в українському суспільстві зумовлюються тим, що в Україні одночасно йде процес становлення і розвитку демократії і громадянського суспільства. Цей фундаментальний процес викликає системні зміни в діяльності соціуму, він складний і суперечливий. За таких умов необхідним є створення організаційно-правового механізму взаємодії громадянського суспільства і демократичної правової держави на основі постійної участі народу, громадських об'єднань, інших колективів громадян в управлінні справами держави, суспільства, їхнього впливу на організацію і формування державного апарату, контролю за його діяльністю.

Для проблеми взаємодії демократичної держави і громадянського суспільства велике значення має політична участь різних суб'єктів у суспільному житті (політичних партій, громадських об'єднань,

груп за інтересами, ЗМІ, профспілок, громадянсько-політичних рухів тощо). Являючись суб'єктами політичної діяльності, вони можуть бути або в опозиції до державної влади, або чітко висловлювати свою підтримку урядовій програмі. Через ці суб'єкти громадянського суспільства здійснюється постійний зв'язок між усіма верствами населення і державою, що має надзвичайно важливе значення для функціонування всієї політичної системи і являється певним показником її демократичності.

Особливе значення серед усіх суб'єктів у стосунках між демократичною державою і громадянським суспільством посідають політичні партії, які сприяють політичному волевиявленню громадянського суспільства.

У ході політичної трансформації в країнах ЦСЄ і Україні утворилася велика кількість партій – мультіпартійність, що є, на наш погляд, закономірним явищем для суспільств, які стали на шлях переходу від тоталітаризму до демократії. Але в цих країнах утворилися різні моделі багатопартійності (партійні системи). В країнах ЦСЄ в цілому завершилося формування стандартної системи партій, яка характерна для європейських країн. Політичні партії поступово перетворилися в більш-менш значну складову частину громадянського суспільства, розвитку демократії [1, с. 28; 3, с. 143].

В Україні, на думку дослідників, склалася багатопартійність і продовжується становлення багатопартійної системи [2, с. 10]. Інші вчені вважають, що сформувалася анатомізована багатопартійна система поляризованого плюралізму [5, с. 224].

Становлення і розвиток громадянського суспільства і формування ефективної багатопартійної системи, на наш погляд, є діалектичним процесом. З одного боку, подальше становлення громадянського суспільства об'єктивно сприятиме утвердженню політичних партій, як потужного і самодостатнього інституту, здатного ефективно виконувати свої суспільно-політичні функції.

Разом з тим, реальна і ефективна багатопартійність є одним із визначальних чинників формування громадянського суспільства. Оптимізація цього процесу значною мірою залежить від ефективної і

злагодженої роботи усіх складових частин громадянського суспільства, від того, яким чином інтегруватимуться усі структури громадянського суспільства.

В Україні прийняття суто пропорційної виборчої системи, реалізація норм і положень політичної реформи дасть можливість партіям більш дієво виконувати репрезентативну функцію, мати більші повноваження для забезпечення інтересів громадян в усіх органах і державної влади, і самоврядування. Партії є тим механізмом, який виконує важливі функції з консолідації держави і громадянського суспільства або пом'якшують конфлікти між ними.

Одним із основних і важливих компонентів і складовою частиною громадянського суспільства є недержавні громадські об'єднання і організації, їх головне призначення полягає в агрегації і артикуляції інтересів різних груп і прошарків громадян, доведення до державних органів своїх вимог і рекомендацій. Вони виконують функції активізації населення, його виховання, формування громадської думки, сприяють реалізації політичних, трудових, соціально-економічних прав та інтересів громадян, сприяють формуванню політичних еліт через висування до державних органів своїх представників, підтримка певних політичних сил і певних діячів в урядових структурах. Найпоширенішим засобом їх впливу на державно-політичні інститути та політичні партії є лобізм. Він виступає однією з форм взаємодії владних структур демократичної держави та інститутів громадянського суспільства, здатною забезпечити легітимний вплив певних суб'єктів громадянського суспільства на державну владу. Але необхідною потребою для України є забезпечення правового лобізму і лобістської діяльності.

За різними експертними оцінками в Україні нараховується від 20 до 40-50 тис. громадських організацій. Але лише 10% з них діють реально [4, с. 198; 11, с. 50]. Від 15% до 16-17% дорослого населення бере участь у діяльності громадських і політичних організацій і рухів загальнодержавного і регіонального рівнів, а 80-82% населення не залучені до активної роботи. За показниками членства в громадських організаціях Україна поступається не лише країнам розвину-

тих демократій, а й постдиктаторським країнам Латинської Америки [6, с. 14; 8, с. 27].

Реальний вплив громадських організацій і об'єднань в суспільстві на державні органи і місцеве самоврядування до недавнього часу був все ще незначний. Причини криються в тому, що у населення ще й досі неподолана психологічно-історична традиція скепсису і недовіри до будь-яких організацій і об'єднань. Крім того, громадські організації у більшості є ще слабкими, недосвідченими, не мають достатніх коштів для своєї діяльності, не завжди адекватно усвідомлюють інтереси своїх прихильників, не вміють організувати реалізацію своїх же ініціатив, а також проблеми і складності при реєстрації, недосконалість чинного законодавства, відсутність підтримки і розуміння з боку держави. Крім того, на державному рівні остаточно не вирішене питання щодо фінансування недержавних громадських організацій і об'єднань, надання їм пільгових умов оподаткування тощо [7, с. 6].

Важливе значення у взаємозв'язку громадянського суспільства і демократичної держави відіграють засоби масової інформації (ЗМІ), які виступають одночасно і каналом вираження думки громадянського суспільства, і засобом її формування, й інструментом контролю громадськості над владою та державою. Функціонування громадянського суспільства неможливо без незалежних і плюралістичних засобів масової інформації, свободи інформації. Існування незалежних від держави ЗМІ – важлива ознака демократичного правового суспільства. У зв'язку з цим необхідно забезпечити інформаційну відкритість до чинного законодавства, дотримуватися забезпечення ефективного зв'язку між громадянським суспільством і демократичною державою.

Наявність сукупності об'єктів громадянського суспільства є хоч і необхідною, але недостатньою умовою функціонування громадянського суспільства. Для цього потрібна постійна і ефективна взаємодія цих суб'єктів з органами державної влади та політичною системою в цілому. Тобто, для повноцінного розвитку і функціонування громадянське суспільство потребує такої держави, яка б представляла публічний інтерес, іншими словами – демократичну державу. В свою чергу, лише через демократичну владу громадянське суспільство

здатне суттєво впливати на політико-правові погляди, привносячи в них активність громадян.

Для того, щоб демократія стала дієвою незворотною необхідно повсякденно і фактично реалізовувати основоположні правові норми і цінності, залучати до демократичного процесу найбільші кола громадянського суспільства. Ця система, допускаючи відверте зіткнення інтересів, одночасно створює умови для узгодженого формування політичного курсу та контроль за його здійсненням. Лише завдяки народному представництву, участі громадян в управлінні державою, визнанню прав і свобод людини та громадянства, що гарантують політичну самостійність як окремих громадян, так і громадянських об'єднань, вся організація державної влади набуває, як зазначав український вчений Б. Кістяковський, суспільного чи народного характеру [4, с. 333]. На основі цих правових засад і цінностей досягається консенсус як на рівні громадянське суспільство – держава, так і окремих складових громадянського суспільства. Звичайно, політичний консенсус не означає повної безконфліктності в структурі «громадянське суспільство – демократична держава». Але ці конфлікти розв'язуються шляхом досягнення компромісу.

Одночасно з розвитком громадянського суспільства змінюється і роль демократичної держави: в системі суспільних відносин дедалі більше місце займають відносини, які базуються на засадах самоорганізації і самоуправління. З другого боку, взаємозв'язок демократичної держави і громадянського суспільства неможливий без певної автономії громадянського суспільства. Для того, щоб демократія не деградувала до автократії, різноманітні об'єднання громадян, організації, добровільні асоціації, як складові громадянського суспільства, повинні отримати легітимні політико-правові можливості громадянського контролю за владою.

Якщо інтереси громадянського суспільства і демократичної держави не протиставляються, а, за словами В. Шинкарука, становлять єдність протилежностей, то громадянське суспільство стає фундаментом, базисом демократичної держави [12, с. 30].

Демократія, як основа державного управління, буде ефективною лише тоді, коли з'являється спільність інтересів та фундаментальних цінностей, які поділяються більшістю громадянського суспільства. Сила демократичної влади значною мірою ґрунтується на довірі народу, його активній, зацікавленій участі у здійсненні державної політики. Дії самої держави мають бути етично мотивовані [9, с. 43]. І, навпаки, демократія починає занепадати, коли забувають або не дотримуються національної ідеї, коли розпадається єдність цінностей, коли не існує загальнонаціональної згоди щодо основних принципів і завдань внутрішньої і зовнішньої політики.

І демократизм політичної системи, і розвиток громадянського суспільства, на думку О. Скрипнюка, прямо пропорційний інтенсивності взаємодії між ними [10, с. 17]. Адже політична система, завдяки громадянському суспільству, стійким зв'язкам із інтересами більшості громадян країни, а розгалужена мережа громадянських організацій і об'єднань, політичних партій, які репрезентують плюралізм інтересів цих громадян, завдяки демократичним правовим інститутам отримують можливість перетворення на ефективно функціонуюче громадянське суспільство.

Література

1. Бухарин Н. И. Строительство гражданского общества в странах Центральной и Юго-Восточной Европы: 90-е годы XX в. – начало XXI в. // Новая и новейшая история. – 2005. – № 1.
2. Барановський Ф. Партійна система України: необхідність оптимальності // Віче. – 2004. – № 17.
3. Кожухар О. І. Історія формування і розвитку партійних систем країн Центрально-Східної Європи в постсоціалістичний період // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: історія та археологія. – 2005. – №5.
4. Кистяковський Б. А. Філософія і соціологія права. – СПб., 1998.
5. Кормич Л. І., Шелест Д. С. Громадські організації і політичні партії сучасної України. – К., 2004.
6. Макеев С. Україна: громадська свідомість і політична участь населення // Політична думка. – 2000. – № 2.
7. Онищенко О. Громадянське суспільство: тенденції становлення // Наука і суспільство. – 2002. – № 1-2.
8. Пащенко В.І. Неурядові організації: перспективи розвитку (методологія дослідження) // Трибуна. – 2004. – № 11-12.
9. Рудич Ф. Громадянське суспільство в Україні: віражі і перспективи сходження // Віче. – 2004. – № 6.

10. Скрипнюк О. Вплив інститутів громадянського суспільства на становлення і розвитку демократичного політичного режиму // Право України. – 2001. – № 5.
11. Степаненко В. Українське громадянське суспільство. «Помаранчева» стадія становлення // Віче. – 2005. – № 2.
12. Шинкарук В. Громадянське суспільство, держава, ідеологія // Куди йдемо. – К., 1993.

Валентина Шайкан

Проблема репресивно-каральної діяльності радянських органів у роки Великої Вітчизняної війни

Автор роботи розглянула проблему політичних репресій, колабораціонізму на території України в роки Другої світової війни. На підставі осмислення складних суспільних процесів визначається, де проходить вододіл між виявами спонтанної чи організованої самодіяльності населення окупованих територій, свідомою, добровільною та примусовою співпрацею з окупантами. У зв'язку з цим, новою є постановка і трактування питання про стратегії виживання людей в екстремальних умовах війни.

The Author of the article has considered in a complex the problem of political repression, of collaboration on the territory Ukraine in the years of the World War II. Analyzing complex public processes, the author aspired to define, where a watershed between manifestations of the spontaneous and organized amateur performance of the population of an occupied territory, conscious, voluntary and forced cooperation with invaders passes. In this connection statement and interpretation of a question on strategy of a survival of people in extreme conditions of war becomes new.

Радянські законодавчі документи, судова практика дають можливість стверджувати, що в роки війни та й повоєнний час репресивні органи по-різному ставилися до «зрадників Батьківщини», «пособників окупантів». Так, протягом війни за цей злочин каралися не тільки колишні поліцаї, вояки різних добровільних національних формувань, які воювали на боці Третього рейху, агенти абверу та ті, що були причетні до скоєння злочинів проти цивільного населення, партизанів, військовополонених, а й їх родичі. Отже, радянський уряд